

לא תוכל להתעלם

סדר – צדק – חסד

נפתח בשני סיפורים מייצגים, שמהם נוכל להכיר את רמתם המוסרית הנדירה של חכמי ישראל.

הסיפור הראשון הוא על התנא רבי פנחס בן יאיר:

”מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום. באו לשם שני עניים להתפרנס. היו בידם סאתיים שעורים והפקידו אצלו, שכחו אותם והלכו להם. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה וקוצרן וכונסן לגורן. אחר שבע שנים באו העניים ותבעו את שעוריהם. הכירם רבי פנחס בן יאיר. אמר להם: הביאו גמלים וחמורים, ובואו וטלו אוצרותיכם.”

(תלמוד ירושלמי דמאי פרק א' הלכה ג')

הסיפור שני הוא על התנא, רבי חנינא בן דוסא:

”מעשה באדם אחד שעבר על פתח ביתו של רבי חנינא בן דוסא והניח שם תרנגולות.

מצאתן אשתו של רבי חנינא בן דוסא. אמר לה: אל תאכלי מביציהן. והרבו ביצים ותרנגולים והיו מצערים אותם. מכרם וקנה בדמיהן עיזים. פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולות. אמר לחברו: כאן הנחתי את התרנגולות שלי.

שמע רבי חנינא, אמר לו: יש לך בהם סימן?

אמר לו: כן. נתן לו סימן, ונטל את העיזים.”

(תענית כה.)

בדוגמאות האלה זכו בעלי האבידה (בעלי השעורים ובעלי התרנגולות) לא רק באבידה שאיבדו אלא בפירותיה ובפירי פירותיה. הם לא נדרשו לשלם לשני הצדיקים האלה דמי טיפול והשבחה, דבר שמקובל בכל מקום.

התורה איננה תובעת מכל אחד מאתנו לעמוד ברמות מוסריות גבוהות כאלה. מה שה' דורש מאתנו הוא לא להתעלם. כלומר, לא להעמיד פנים כאילו לא ראינו את האבידה.

חוקי העמים דורשים פחות ממה שהתורה דורשת מעם ישראל. על פי חוקי העמים המוצא רשאי להתעלם, ורק אם הרים את האבידה אז הוא מתחייב להפקידה במשטרה לתקופה מסוימת עד איתור בעל האבידה.

נוכל הגדיר זאת כך.

חוקי העמים שואפים ליצירת **סדר** בין בני אדם ושלא יהיה תוהו ובוהו, לעומת **חוקי התורה** השואפים להעלות את בני האדם למדרגת **צדק**.

מדרגה גבוהה עוד יותר היא זו של חסידי ישראל, השואפים לעשיית **חסד**.

המניע לחוקי העמים, היא **התועלתיות** האישית של כל אחד. זה מביא בהכרח לצורך בעשיית סדר, דוגמת הרמזורים המסדירים את פעולת התנועה, כל אחד בתורו הוא.

המניע לחוקי התורה הוא חיי מוסר המרימים את האדם מעל לתועלתיות האישית, אל עולם של צדק ומשפט.

חסידי ישראל שואפים להידמות לבורא עולם שכולו חסד ואין הוא מקבל מאומה. חסד דוגמת הַשֶּׁמֶשׁ המפיצה אנרגיה כמעט אין סופית בכל עת ובכל שעה, ולא יעלה על דעת מאן דהו להביא איזושהי תמורה לשמש.

נוכל לסכם את שלושת המדרגות באופן הבא:

1 – סדר – 2 – צדק – 3 – חסד.

נוסיף ונשתמש בדוגמה המקבילה הבאה:

ה' מצווה אותנו בתורה: "... וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ ...". (ויקרא יט, יח)

לעומת זאת, הלל הזקן מלמד את הגוי המעוניין להתגייר: מה ששנוא עליך, אל תעשה לחברך.

ההבדל הוא ברור. דבריו של הלל כווננו לנוכרי ולכן ניכרת בהם גורם התועלתיות האישית. כדי שלא יעשו לך מה ששנוי עליך, אל תעשה זאת לחברך.

התורה דורשת מדרגה אחת יותר גבוהה.
לא די בגורם התועלתיות, אלא צריך לשאוף לחיי מוסר. אם טוב לך, תשאף שיהיה גם טוב לחברך. כלומר תגדיל את מעגל הטוב לא רק בשבילך אלא גם לחברך.
החסידיים הקדושים התעלו למדרגה עוד יותר גבוהה. הם מוכנים לסבול כדי שיהיה טוב לאחרים, כרבי חנינא בן דוסא שסבל בגידול התרנגולים והעיזים וכרבי פנחס בן יאיר בזריעת השעורים וקצירתם.

■ ההתעלמות

נשוב אל דין התורה בהשבת אבידה.
חז"ל קבלו במסורת שבעל פה, שישנם מקרים יוצאי דופן שבהם מותר להתעלם מן האבידה. אנו נמנה אותם מן החמור אל הקל.
1. אם המוצא הוא כהן והאבידה מונחת בבית הקברות.
2. אם עלול להיגרם למוצא נזק כספי שהוא גדול יותר מערכה הכספי של האבידה.
3. אם העיסוק באבידה עלול לגרום פגיעה מוכחת בכבודו של המוצא.
נגדיר זאת מזווית אחרת.
התורה מחייבת את המוצא לטרוח אחר האבידה ולהשיב אותה לבעליה. אך התורה אינה מחייבת את המוצא לשאת בנזק הכספי או לוותר על פגיעה מוכחת בכבודו או לעבור על איסור תורה.
כדי להבין את הרעיון, נרד לעומק המהות.
קורה שאדם שאיבד אבידה וגם אביו איבד אבידה וגם רבו וגם חברו. סדר הקדימויות מחייב קודם כל לטפל באבידת עצמו.
מדוע?

הגמרא לומדת זאת מן הפסוק:

"אָפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְּךָ אָבִיּוֹן..."

(דברים טו, ד)

"שֶׁלְךָ קוּדֵם לְשֶׁל כָּל אָדָם."

(בבא מציעא לג.)

כלומר, ראשית חייב כל אדם להבטיח שהוא עצמו לא יפול לעניות לפני שהוא מטפל באחרים.

נוכל לדמות זאת לשאלת סדר הקדימויות במתן צדקה:

”אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעֲנִי עֲמֹךָ... עֲנִי עִירַךְ וְעֲנִי עִיר אַחֲרֵת - עֲנִי עִירַךְ קוֹדֵמִין.”
(בבא מציעא עא.)

כלומר, המעגלים הקרובים קודמים למעגלים הרחוקים. מה קרוב יותר מן המעגל האישי? לפיכך אבידת עצמו קודמת לאבדת אחרים ואפילו קודמת לאבידת אביו או רבו. נקודת המוצא הזאת תוביל אותנו לדיון הבא.

אדם הרואה את שורו של חברו דוהר ללא פיקוח וללא שליטה וברור שהוא אבד לחברו. כדי לרדוף אחריו, להשיג אותו ולהשיב אותו למקומו, יש להשקיע זמן וכוחות רבים. זה מחייב אותו להפסיק את עבודתו השוטפת ולעסוק בהשבת האבידה, והנזק הכספי שייגרם לו הוא גדול.

לכאורה על פי התורה אין טעם שהוא יפסיד כסף כדי שחברו ירוויח את אבידתו, כי אבידת עצמו קודמת! אולם יש פיתרון.

הפיתרון הוא, שבעל האבידה ישלם למוצא את כל הוצאותיו. מה יעשה אם סך כל ההוצאות עולות על ערך האבידה? במקרה זה אומרים חז”ל – מותר להתעלם.

ומה קורה אם אדם נכבד ונשוא פנים שבגדיו תמיד נקיים ומגוהצים, מוצא ערמה של פחמים השייכת לאדם המוכר לו? האם עליו להכתים את עצמו ובגדיו באיסוף הפחמים ובהשבתם לבעליהם?

על פי הדין, אם גם את הפחמים של עצמו לא היה אוסף אחר שנתפזרו, אזי הוא פטור מלאסוף את הפחמים שאבדו לאדם אחר.

כלומר, גם פגיעה מוכחת בכבודו, היא עילה מספקת להתעלמות מהשבת האבידה. חז”ל סמכו את הלכות אלו אל לשון התורה:

מצא שק או קופה (שאינם לפי כבודו) וכל דבר שאין דרכו ליטול הרי זה לא יטול...
דתנו רבנן:

”לֹא תִרְאֶה אֶת שׂוֹר אָחִיךָ אוּ אֶת שִׂי וְנִדְחִים וְהִתְעַלְמָתָּ...”
(דברים כב, א)
”פְּעָמַיִם שֵׂאתָ מֵתַעֲלָם...”
(מציעא ל)

צורת הלימוד: ... "וְהִתְעַלְמֶתָ" - פעמים שאתה מתעלם, אינה ברורה. הרי פשוט לשון הכתוב: "לֹא תִרְאֶה... וְהִתְעַלְמֶתָ". כלומר, אל תראה ותתעלם! כדי לרדת לעומק דעתם של חז"ל נשוב לפרשת משפטים.

"כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֵיבָה אוֹ חֲמֵרוֹ תַּעֲה, הֲשִׁב תְּשִׁיבֵנּוּ לוֹ". (שמות כג, ד)

כאן הצורה הלשונית ברורה למדי. אם תראה כך, תעשה כך.

אבל אצלנו בפרשת כי תצא, הלשון מאוד מסובכת [לֹא תִרְאֶה... וְהִתְעַלְמֶתָ]

"לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אֶחִיךָ אוֹ אֶת שִׂיּוֹ נְדָחִים, וְהִתְעַלְמֶתָ מֵהֶם..." (דברים כב, א)

היה פשוט יותר לומר כך: כי תראה ... לא תתעלם!

אלא כוונת התורה לומר כך: לא תעמוד מן הצד ותסתכל כיצד שור חברך המוכר לך, רץ תועה ונגעלם ואתה מתעלם ולא עושה דבר. אל תאמר לשם מה לטרוח? אעמיד פנים כאילו לא ראיתי!

ואולי תשתמש בנימוק שאינך מכיר את בעל השור! על כך משיבה התורה:

"וְאִם לֹא קָרֹב אֶחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יִדְעָתוֹ, וְאִסְפָּתוּ אֶל תוֹךְ בֵּיתְךָ וְהָיָה עִמָּךְ עַד דָּרַשׁ אֶחִיךָ אֶתוֹ וְהִשְׁבַּתוּ לוֹ". (שם, פסוק ב)

כלומר, יש פתרון. טפל בשור עד שִׁמְצָאוּ בעליו ויתן סימנים ויטול. נסכם את מה שלמדנו עד כאן.

1. אל תעמוד מן הצד ותסתכל ותתעלם למרות שזמנך פנוי אלא שאינך רוצה לטרוח.

2. לא מקובל הנימוק שאינך מכיר את בעל השור.

מכאן נוכל להסיק, שכל נימוק אחר שיהיה בעל משקל גדול יותר מאשר הנימוק שאינך מכיר את בעל האבידה, יצדיק את ההתעלמות.

הנה הנימוקים שיכולים לבוא בחשבון מן הקל אל הכבד:

א. שכבודך ייפגע.

ב. שתפסיד ממון.

ג. שתעבור איסור תורה.

כל זה אם עדיין לא החילות לטפל באבידה. אולם אם התחלת לטפל בה, אפילו שכבודך ייפגע או תפסיד ממון, עליך להמשיך בטיפול.
את זה מציינת התורה בפסוק הבא:

”וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְחִמְרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְלֹתָו וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל אֲבֵדֹת אַחֶיךָ אֲשֶׁר תֵּאבֹד מִמֶּנּוּ וּמִצָּאֵתָהּ, לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם.”
(שם, פסוק ג)

כלומר, אם מצאת והתחלת בטיפול, לא תוכל להתעלם.
את המאמר נחתום בסיפור הבא:

”רבי ישמעאל ברבי יוסי היה מהלך בדרך. לפתע הופיע מולו אדם שהיה נושא עליו חבילה של עצים. ישב אותו האיש לנוח. כשבא לקום, ביקש מרבי ישמעאל שהיה זקן ונכבד לעזור לו בהעמסת העצים.
אמר לו רבי ישמעאל: מה שווי החבילה הזאת? אמר לו: חצי דינר. אמר לו: הא לך חצי דינר, והנח את העצים. קם האיש ועזב את העצים. עמד רבי ישמעאל והפקיר את העצים לכל דורש.
ראה זאת אותו האיש וחזר וזכה בעצים. שוב ביקש מרבי ישמעאל לעזור לו. שוב נתן לו רבי ישמעאל חצי דינר. שוב הפקיר את העצים. ראה רבי ישמעאל שהאדם הזה עומד לזכות בהם פעם נוספת, עמד והכריז: העצים האלה הם הפקר לכל חוץ ממך...”
(על פי בבא מציעא לו:)

הגמרא מבהירה, שלמרות שרבי ישמעאל היה פטור מדין “זקן ואינה לפי כבודו” בכל זאת עשה את מה שעשה לפנים משורת הדין.
הסיפור הזה ממחיש שוב את דרגתם הגבוהה של חסידי ישראל, שלא רצו להשתמש בפטור שהעניקה להם התורה, אלא רצו להידמות למי שאמר והיה העולם.

